

ОДЗИВИ ЧИТАЛАЦА

Пуковник **ЈОВАН ДЕЛИЋ**

„О СНАБДЕВАЊУ ИНТЕНДАНТСКИМ СРЕДСТВИМА НА СЕПТЕМБАРСКОМ МАНЕВРУ“*)

У „Војном делу“ бр. 7/54 годину објављен је одзив капетана Душана Нинковића на мој чланак који је под горњим насловом отштампан у бр. 4/54 годину истог часописа.

Пошто сам добио утисак да је капетан Нинковић нека питања у мом чланку погрешно схватио, а сем тога изнео и нека своја гледишта са којима се не слажем, покушаћу да на најважнија од тих питања одговорим и дам потребна објашњења.

Цитирајући уводни део мог чланка, у коме сам истакао да ми није циљ да детаљно прикажем проблематику снабдевања јединица у маневру, већ само да укратко пружим приближну слику тог питања, капетан Нинковић каже:

„... поред тога што нека питања нису довољно јасно обрађена, неке поставке у чланку нису сасвим тачне (вероватно због тога што писац није био детаљно упознат са свим елементима који су му били потребни приликом писања чланка)“.

Јасно је да у чланку од непуног ауторског табака није било могуће, а ни нужно, да до краја разјашњавам питања која сам третирао, јер то није ни био циљ чланка, а то сам на почетку истог и нагласио. Основна поента чланка била је: прво, да се читаоцима, нарочито онима који нису били на маневру, пружи кратак пресек о снабдевању јединица интендантским средствима на маневру; и, друго, да се на бази тог приказа укаже на нека најважнија искуства до којих се дошло у току снабдевања, без претензија да све то буде потпуно и савршено приказано. По мом мишљењу, а и по мишљењу већине пратилаца снабдевања, чланак је одговорио наведеном циљу, јер је у целини ствари приказао тачно и објективно, тј. онако како су се оне стварно и одвијале на терену. Узгред да напоменем да сам при писању чланка користио не само своја запажања и прибелешке, већ и све писмене извештаје пратилаца снабдевања, извештаје разних екипа и закључке из одржаних анализа по овом питању, те сам према томе био потпуно упознат са свим оним што ми је било потребно при писању чланка.

Прелазећи даље на питање коришћења месних средстава, писац каже да сам се на том питању много задржао, из чега добијам утисак

*) Уредништво сматра да је овим чланком закључена дискусија по овој теми.

да он овом питању не придаје потребну пажњу. На ову мисао наводи ме и његов став по питању набавке стоке, где на страни 51 каже:

„Уосталом, искуство у погледу саме набавке стоке *није толико важно* нити је такво питање било од неког *већег значаја*“ (подвукао Ј.Д.).

Сем тога, и кроз неке друге ставове па и кроз цео чланак, осећа се тенденција потцењивања овог питања. Међутим, по мом мишљењу, питање коришћења месних средстава уопште, а нарочито у нашим условима (ограничен возни парк и транспорт, слаби путеви, богатство неких приграничних рејона, специфичност таблице следовања људске и сточне хране и сл.) претставља врло крупно организациско и техничко питање, које, иако је сагледано, није још у потпуности решено. То нам јасно указује и наша наставна пракса, а то нам је унеколико показао и сам маневар. Узмимо баш као пример набавку стоке, за коју писац каже да није толико важна, па да видимо која све питања треба решити при њеној набавци. Да бисмо, рецимо у оквиру дивизије, извршили набавку, потребно је: пронаћи изворе набавке; одредити органе и средства за набавку; извршити преглед и пријем стоке (здравствено стање, утојеност, тежина, плаћање и сл.); организовати смештај и чување и одредити чуваре-тераоце; регулисати по потреби исхрану, заштиту од заразе, итд. Сем тога, треба имати у виду да ће дивизије, а изузетно и пукови, бити принуђени да оформе депое стоке за клање, а за то засада још нема довољно могућности. Дода ли се овом још и чињеница да се набавке морају изводити скоро свакодневно, често на великом пространству, са релативно скромним средствима и под непријатељским дејством, онда се тек може сагледати сва важност овог питања. Разуме се да се на маневру наведена питања нису могла у потпуности проверити (делом и због разлога које ћу доцније изнети), али и оно што је проверено несумњиво нам потврђује важност овог питања и потребу његовог проверавања. Према томе, сматрам да је коришћење месних средстава врло важно питање интендантске службе и да му као таквом треба прилазити не само у рату него и у свим вежбама и маневрима, а тако му је требало прићи и у прошлогодишњем маневру. Међутим, изгледа ми да му се у маневру није тако пришло. О томе говоре многи извештаји пратилаца снабдевања а то приистиче и из самог чланка писца, нарочито из ставова којима он покушава да оправда такав поступак. Због обимности тих ставова не могу их све дословно цитирати (могу да се виде на стр. 50), већ ћу само изнети оно што је битно за даље разумевање овог питања.

Одговарајући на нека моја запажања у погледу коришћења месних средстава писац на стр. 50 каже да би систем набавке свих артикала из месних средстава (мисли на артикле који су се могли наћи на терену: месо, поврће, кабаста сточна храна и огрев) „анархично“ деловао на тржиште и довео до великог пораста цена, те да је то био „један од врло важних елемената при регулисању овог питања“. И даље, у погледу набавке стоке (цитирам дословно) каже:

„Територија на којој се маневар изводио заиста је богата стоком, само треба имати у виду да је овде стока скупа за 20—30 динара по килограму него у другим крајевима и да су цене у то време имале сталну тенденцију

пораста, тако да би набавка меса на овом терену сигурно довела до још већег скока цена овом важном артиклу. Тиме би свакако био знатно оптерећен не само буџет наше Армије, већ би наступиле и штетне последице услед поскупљења меса код грађанства и на територији НРХ. Ради тога било је наређено да се са предузећима склопе уговори за испоруку стоке, а треба истаћи да су предузећа морала набављати стоку из удаљених крајева, јер је на маневарској просторији нису могли добити по повољним ценама. Тако је, на пример, предузеће из Карловаца (које је испоручивало стоку корпусном марвеном депоу), због одржања цена меса у Хрватској, морало да купује стоку у Босни¹⁾.

И, најзад, на страни 52 закључује:

„Извођење маневра треба разликовати од извођења ратних дејстава, па сматрам да и при планирању будућег маневра треба имати на уму да маневар не сме много утицати на поскупљење артикала...“ (подвукао све Ј. Д.).

Неоспорно је да су цене артиклима, нарочито месу, биле важан фактор и да је о њима требало водити рачуна, али оне нису требале да буду толико важне да се због њиховог пораста набавка стоке добрим делом оријентише и ван маневарске просторије и добије мирнодопски карактер. Ово тим пре, што је маневар највиша форма мирнодопске обуке, у којој се под условима најприближнијим рату једино и могу да испитају начела и погледи ратног снабдевања а ово је поред осталих и био један од важних циљева маневра. Међутим, овај момент није био доминирајући, јер се на питање набавки, нарочито стоке за клање, гледало прилично једнострано, више из перспективе мирнодопских обзира, штедње, а рекао бих и из бојазни да снабдевање не подбаци.

Тврдња капетана Нинковића да би пораст цена месу знатно оптеретио буџет наше Армије изгледа ми недовољно убедљива, јер је набавка стоке ван маневарске просторије, а нарочито из Босне, коштала Армију исто толико као да је набављана и на самој маневарској просторији. Ово стога што је плаћана по тежини коју је имала на лицу места где је купована, а при доласку до места клања знатно је калирала (по изјави пратилаца и до 25%¹⁾). Према томе, ако узмемо да је, на пример, стока на маневарској просторији коштала 90 динара по кг живе мере, а у Босни 70 динара, а да је кало износило 20%, онда би цена стоке у Босни била $70 + 14 = 84$ динара. Кад овоме додамо трошкове чувања, исхране, евентуалног обољевања, трошкове транспорта свежег меса до пукова, квалитет и рандман меса и др., онда стварно излази да је набавка стоке ван маневарске просторије коштала Армију скоро исто толико колико би коштала да је набављана и на маневарском терену.

Исто тако није довољно убедљива ни поставка да би услед пораста цена месу наступиле штетне последице код грађанства на територији НРХ. Пре свега, маневарска просторија је имала велико

¹⁾ „За МД стока је стизала из ближих и удаљенијих места (чак и 120 км далеко) а набављало ју је предузеће „Задругар“ из Карловца. Интендантура је плаћала стоку по тежини коју је имала на лицу места где је купљена. Кад је таква стока стигла у МД, након што је прешла и преко 100 км, много је калирала“ (из извештаја пратиоца снабдевања).

пространство и била је врло богата стоком за клање. Према подацима Савезног завода за статистику и евиденцију само на подручју десет срезова, који су као целина улазили у склоп маневарске просторије, било је преко 186.000 грла крупне рогате стоке. Ако бисмо узели у обзир и срезове који су делимично улазили у маневарску просторију, онда би се горњи број још знатно повећао. За јединице једне и друге стране, рачунајући према времену које су провеле на маневарској просторији, није требало више од 600—700 грла крупне стоке, што значи да потрошња меса у односу на могућности маневарског терена није била тако велика да би цене меса толико осетно скочиле и штетно се одразиле на снабдевање грађанства.

Привремени пораст цена меса заиста је постојао и јаче се осетио првих дана маневра, али је касније стагнирао а негде чак и опао испод нивоа цена по уговорима (о чему сведоче и неки примери у извештајима пратилаца снабдевања). Слично је било и кретање цена осталим артиклима на маневарској просторији, које, иако су биле нешто повећане, нису изазвале неки поремећај на тржишту, што је и сам писца изнео на стр. 51.

Међутим, чак и под претпоставком да би пораст цена меса код једног дела грађанства (рецимо у неколико већих градова) могао претстављати изванредан проблем, зар се нису у том смислу могле предузети неке друге мере? Зар се, на пример, није могло покушати да трговачка предузећа за овај случај обезбеде извесне резерве стоке или — што би по мом мишљењу било још боље — да се издејствовало изузетно решење од надлежних органа да се цене стоке на маневарској просторији привремено плафонирају у границама владајућих тржишних цена и да се органи народне власти, саобразно ратним условима, јаче ангажују не само по питању одржавања дисциплине цена, него и помоћи у набавкама. Ово тим пре што ће се преко њих у рату и обављати највећи део ових послова, као што је то био случај и у НОР-у, те би било корисно да су се и они на овом послу вежбали.

Међутим, због бојазни од „анархичног“ деловања цена пропуштено је да се по питању набавки провери низ важнијих момената. Иако је сигурност у снабдевању била обезбеђена унапред закљученим уговорима и другим мерама (које су биле предузете пре почетка маневра), ипак би за проверу обуке кадрова и поставки ратног снабдевања било поучније да су ови послови у што већој мери били препуштени интендантурама јединица да их обављају у припремном периоду и за време борбених дејстава, и то на начин и по поступцима како би се то стварно радило у рату. Да је тако рађено свакако се не би десило да се неке јединице добрим делом снабдевају кабастом сточном храном и поврћем из својих гарнизона; да се стока за клање дотура пуковима из одељка корпусне базе; да се пуковима дотура сено, слама, дрва и сл. На овај начин дошли бисмо свакако до одређенијих закључака не само по питању набавке стоке већ и већине осталих артикала.

Најзад, поставка писца да и при планирању будућег маневра треба имати на уму да маневар не сме много утицати на поскупљење

артикала мислим да је неприхватљива. Таква поставка води томе да се врло важна питања службе занемарују и потискују у други план, а што је по мом мишљењу неправилно. Ово тим пре, што се маневар онаквог обима какав је био наш не може изводити сваке године, те је потребно да се његове могућности и по питању снабдевања што више искористе, а то ће бити могуће ако се не везујемо за тржиште и друге мирнодопске обзире. Као што се из напред изнетог види питању коришћења месних средстава на прошлогодишњем маневру није поклањана она пажња коју стварно заслужује (због тржишта и др.), тако да се није могло добити неко веће искуство, нарочито по питању набавке стоке за клање.

Што се тиче чувања меса у пуковском транспорту, писац ме није правилно схватио, те је својим објашњењем дао овом питању сасвим други смисао. Наиме, у мом чланку, на стр. 54, говорећи о дотуру, узгред сам додирнуо и ово питање и рекао да је код пукова недостајао хлеб, а негде и месо, мислећи ту на недостатак свежег меса код оних пукова којима је месо дотурала дивизија, а не и код оних који су сами клали стоку. Он је ствар тако поставио као да стојим на становишту да пук увек треба да има оброк свежег меса у свом транспорту и да сам у том смислу и ставио замерку. Међутим, из мог чланка, нарочито на стр. 56 став трећи и стр. 57 став први, јасно се види мој став по овом, тј. да сам инсистирао не само на држању меса у живој стоци и клању код пукова (разуме се у садашњим условима), већ и да се набавка стоке врши код пукова.

Дотур сувог меса и конзерви, с обзиром на постојеће могућности, требало је, по мом мишљењу, вршити у мањој мери и не код свих пукова. Што се пак тиче оброка меса, који је чуван код пукова у конзервама, напоменућу само толико да се тај оброк није сматрао као саставни део текућег оброка, већ као део резервног, односно како су га на маневру звали „сувог оброка“, који је у неку руку претстављао меру сигурности у снабдевању, тј. служио као резерва (замена) текућем оброку у случају да овај на време не буде обезбеђен.

У погледу снабдевања месом путем аутохладњача слажем се са писцем да се са једном аутохладњачом неће моћи увек да дотури месо свим пуковима (широк фронт, слаби путеви и др.), но то не значи да их се због овог треба одрећи. Умешном организацијом дотура у највећем броју случајева моћи ћемо да дотуримо месо свим пешадиским пуковима као главним потрошачима, а тиме се решава и основно питање овог проблема. У повољним ситуацијама (кад су јединице на одмору, на маршу, кад су добри путеви, итд.) моћи ће се снабдети и све јединице. Ако се при овом узме у обзир и предност коју пружа аутохладњача у погледу хигијене, чувања, манипулације и сл., мислим да бисмо засада могли бити задовољни и једном аутохладњачом на дивизију. Разуме се да се дотур меса, баш због своје специфичности, не сме постављати круто и везивати за општи план дотура. Он ће се начелно вршити увек по посебном плану и не видим разлоге због којих то не би било могуће, сем у изузетним случајевима. Што се тиче тежине саме хладњаче, она је неоспорно за наше прилике важна, но

сматрам да ни то неће претстављати неке веће препреке, јер је индустрија данас у стању да изради одговарајуће типове и за наше услове. Свакако да би и уз постојање аутохладњача у дивизијама требало тежити да се пукови сами снабдевају месом кад год за то постоје повољни услови. Слажем се са писцем у погледу дотура мяса од пука до батаљона, тј. да би за сваки батаљон требало обезбедити двоколице обложене плехом или, још боље, посебне сандуке (такође обложене плехом) згодно подешене за брзо и лако товарење и скидање са двосовних кола.

Износећи моје гледиште о снабдевању хлебом на маневру и вршећи упоређење између мојих запажања на страни 53 и 57 писац није уочио да се моја запажања у погледу старости хлеба на страни 53 односе на период снабдевања јединица на концентрациској просторији и у припремном периоду, а на страни 57 на период снабдевања за време борбених дејстава. У првом случају јединицама „Црвених“ је издаван хлеб стар 4—5 дана, иако се то могло избећи, зато што су се јединице тада налазиле у повољној ситуацији и што тада у дивизијама — према систему који је био примењен у маневру — није била потребна резерва од 3 obroка хлеба, тако да се потпуно могла остварити тежња за издавањем свежијег хлеба. Међутим, она се није остварила због тога што су испечене веће количине хлеба него што је то било потребно, те су се морале утрошити.

Запажања у погледу снабдевања хлебом, на страни 57, односе се, као што сам напред рекао, на период снабдевања јединица за време борбених дејстава, дакле, на другу ситуацију, и имају више начелан карактер. С обзиром на стечена искуства из овог периода, изнео сам своје мишљење да би ради сигурности у снабдевању у дивизијама требало имати по 3 obroка хлеба, а када се ствар постави тако, онда је јасно да се војницима мора издавати хлеб стар 3—4 дана, стим да ово треба схватити само као начелан став, као принцип. У условима када се не мора располагати наведеном резервом јасно је да треба издавати што свежији хлеб (1—2 дана старости).

У погледу obroка хлеба који је у виду двопека чуван у пуковском транспорту треба напоменути да је и он, исто као и оброк мяса у конзервама, служио као резерва (замена) текућем obroку ако овај ма из којих разлога не би стигао до пука. То значи да наведени оброк није могао да служи и као резерва (3 obroка хлеба у дивизији) за покриће потреба у хлебу у ситуацијама кад би настао прекид у изради хлеба због премештања пекарско-месарских чета или из неких других разлога. Ово је најбоље потврдила пракса на маневру код дивизије „Плавих“, која је морала прибећи изради хлеба у месним пекарницама и стварати резерву у хлебу (3 obroка) чим је дошла у кризу са хлебом због премештања своје пекарско-месарске чете. Истина, она се могла помоћи и издавањем двопека, али би јој тада остао некомплетан такозвани „суви оброк“, који би морала што пре попунити, а за то није било могућности. Према томе, ако бисмо хтели прићи систему који је примењен у маневру, да у дивизији имамо два obroка хлеба и један оброк двопека, онда бисмо војницима морали често да

издајемо двопек, што не би било препоручљиво. Поред тога, да би се могла вршити брза попуна двопеком, било би неопходно да се у дивизији и вишим јединицама налазе и одговарајуће резерве двопека, а што се из разумљивих разлога не може прихватити, тим пре што такав систем има и низ других недостатака.

Што се тиче рада спроводника транспорта, неоспорно је да су код већине јединица у првим данима борбених дејстава интенданци или њихови помоћници били и спроводници транспорта.

Говорећи о том питању ја сам рекао да је упућивање интенданата јединица и њихових помоћника за спроводнике било само тренутно корисно али у основи неправилно, јер су тиме испустили из руку своје основне дужности, што је имало негативног одраза на њихов рад. При том мишљењу остајем и сада и не могу се сложити с пијцем да је било „нужно“ да интенданци буду спроводници, прво због тога што то није њихова дужност (ма колико да су за ово иначе били заинтересовани), а друго, што је постојала објективна могућност да то врше органи чија је то дужност. Исто тако, не могу се сложити ни с мишљењем да наведени органи нису испустили из руку своје основне дужности, јер чињенице говоре обратно. Познато је да су интендантски органи (о којима је реч) више од половине свог времена утрошили на спровођење транспорта, а самим тим је јасно да су за то време морали — хтели или не хтели — да запоставе своје главне задатке. То најбоље потврђује и стање њихових послова у овом периоду. Тако, на пример, велики број интенданата у овом периоду није стизао да прати ситуацију, да организује набавке, да испољи утицај на припрему хране, да укаже помоћ потчињенима, итд., јер је сва њихова активност била усмерена на проналажење база и спровођење транспорта. Чак и интенданци виших јединица утрошили су знатан део времена за овај посао што ни у ком случају није био њихов задатак, без обзира колико је то било корисно. Што су они ипак и у овом периоду извршили своју дужност треба у првом реду захвалити огромном залагању како њих самих, тако и свих њихових органа који су радили даноноћно без одмора, затим брзом сналажењу и отклањању наведених недостатака код већине јединица, као и чињеници што се располагало богатим резервама у храни и великим могућностима у транспорту.

На крају, ради правилног схватања како мог ранијег чланка, тако и овог одговора, желим да подвучем да ми није била намера, ни раније ни сада, да умањим велики успех и огромне напоре интендантских органа при снабдевању јединица на маневру, који су без обзира на изнете недостатке несумњиво били велики и позитивни, већ да само ради поуке укажем на неке слабости са гледишта ратних начела снабдевања и да суштина неслагања између мене и капетана Нинковића лежи у схватању наведених питања, јер он гледа на ова питања из услова под којима су вршене материјалне припреме и снабдевање на маневру, а ја полазим са гледишта ратних поставки и потребе провере обучености интендантских кадрова.